

OBRAZ BISKUPA V ROMÁNSKEJ DOBE (POL. 11. – POL. 13. STOROČIA)

The Image of a Bishop in Romanesque Times (mid-11th – mid-13th Century)

Peter Zubko

DOI: 10.17846/CL.2020.13.2.52-64

Abstract: ZUBKO, Peter. *The Image of a Bishop in Romanesque Times (mid-11th – mid-13th Century)*. In the 11th century, several reforms took place in the Catholic Church, which also concerned the ministry and position of bishops. Bishops formed only a small but influential part of the life of the Christian community. From the Romanesque period, the first detailed information about the life of bishops from non-hagiographic sources has been preserved. At the same time, requirements were defined as to the characteristics of an orthodox Catholic bishop. During this period, the office of archbishop was established. The bishop was elected by the chapter according to the usual rules. The importance of the cathedral and the episcopal liturgy increased. The bishops reserved some sacramental acts and decisions just for themselves. The four Lateran Councils paid wide attention to the bishops; the article lists all the relevant canons of these councils on bishops. In Romanesque times, the position of the bishop in the Catholic Church was highlighted and strengthened, and at the same time he gained an important place in secular society. The bishops were autonomous vis-à-vis the pope, so the individual dioceses differed from each other, but certain intellectual, cultural and spiritual influences had an impact on the universal Christian community. The bishops had an important say in the administration of the lands, they were advisers to the rulers, and only those who met certain qualities (which was new compared to the previous time) could be bishops, but on the other hand it was not possible to bypass the rulers with the appointment. This heritage was influential until the late middle ages.

Keywords: *Middle Ages (Romanesque period), bishop, Lateran Councils, Episcopal Reserves, cathedral*

Jedenáste storočie v dejinách katolíckej cirkvi bolo časom reformiem v protiklade s predchádzajúcim obdobím, ktoré historici nazvali *temným storočím* (lat. *saeculum obscurum*). Obrodu začal pápež Gregor VII. (1073 – 1085) s predpripravenou pôdou už pápežom Levom IX. (1049 – 1054). Obroda rehoľného života zas vychádzala z opátstva v Cluny. Išlo predovšetkým o vnútornú obnovu cirkevného a duchovného života, ale vo vzťahoch medzi cirkevnou (duchovnou) a svetskou (sekulárnou) spoločnosťou, čiže o vzťahy medzi cirkvou a štátom. Dvanáste storočie prinieslo kultúrne zmeny: Európu prestali sužovať vpády cudzích, pohanských vojsk, nastal ekonomický rast, boli založené prvé univerzity (Bologna 1158), európska kultúra vstúpila do svojho klasického veku (porov. Leonardi 2014). Viacerí teológovia a kánovníci výrazne prispeli k rozvoju teológie, filozofie (scholastika) a kánovníckeho práva. Kresťania viedli osem krížových výprav (1096 – 1270). Na prelome 12. a 13. storočia sa objavujú nové, mendikátske rehole (McGrath 2014, 148-194;

Ráček 1940, 200-252). Celá stredoveká spoločnosť prechádza istou sakralizáciou, vrátane príbehov, symbolov a rozprávání (porov. Pastoureau 2011).

Honorius Augustodunensis namiesto tripartitnej spoločnosti prirovnal spoločnosť ku kostolnej budove, kde stĺpmi boli biskupi, vitrážami majstri, klenbami kniežatá, strešnou krytinou rytieri, dlažbou ľud. Saský františkán Konrád v 13. storočí prirovnával oltár s Kristom, veže s pápežom a biskupmi, chór s klérom a loď s laikmi. Bertold z Rezna rozlišoval desať spoločenských tried, ktoré zodpovedali desiatim anjelským zborom. Istý nemecký kazateľ z roku 1220 vyrátal až 28 stavov: 1. pápež, 2. kardináli, 3. patriarchovia, 4. biskupi, 5. preláti, 6. mnísi, 7. križiaci, 8. laici, 9. potulní mnísi, 10. svetskí kňazi, 11. juristi a lekári, 12. študenti, 13. potulní študenti (vaganti), 14. rehoľníčky, 15. cisár, 16. králi, 17. kniežatá a grófi, 18. rytieri, 19. šľachtici, 20. panoši, 21. mešťania, 22. obchodníci, 23. kupci, 24. heroldi, 25. poslušný vidiecky ľud, 26. vzdorovitý vidiecky ľud, 27. ženy, 28. bratia kazatelia. V skutočnosti pápež viedol klérus a cisár laikov (Le Goff 2005a, 348; porov. Le Goff 1999). V tomto stredovekom svete tvorili biskupi len malú časť, ale významnú a vplyvnú.¹

Obrodienie svetského kléru

Od 11. storočia sa zachovali rôznorodejšie pramene, vďaka čomu je možné venovať podrobnejšiu pozornosť svetskému kléru, jeho štruktúram, každodennosti, pastoračnej práci, vzájomným vzťahom. Dovtedy v literatúre medzi žánrami prevládali *Gesta* a *Vitae*, ktoré majú hagiografickú povahu, lebo hovoria o kanonizovaných svätcoch a treba v nich vedieť kriticky čítať. Teraz pribúdajú pramene svetskej povahy či úradnej (korešpondencia, spisy kapitúl, kláštorov), ale i súkromnej. Popritom vznikajú teologické, homiletické traktáty, liturgické knihy. To všetko je jedinečným prameňom informácií. Samozrejme, že medzi jednotlivými kresťanskými krajinami v Európe existovali regionálne špecifiká a za prevládajúcimi prúdmi bolo cítiť oneskorovanie (porov. Hledíková 2002, 139-165).

Veľký znalec kánonického práva Gracián teoreticky opísal a vysvetlil trojaké biskupské poslanie: kňazské, učiteľské a pastoračné. Tieto funkcie z biskupov robia hierarchov, ktorí stoja medzi farármi a pápežom. Tu vzniká pohľad na biskupstvo ako na miestnu cirkev, kedysi pri vzniku cirkevnej organizácie chápanú ako farnosť. Tak sú biskupom rezervované niektoré úkony sakrálnej povahy: birmovanie, ordinácia a čiastočne spoveď (rozhrášovanie rezervátov). Rituály sa rozmnožili nielen v prípade orda svetských osôb (biskup udeľoval nižšie a vyššie svätenia), ale zasahoval aj do života reholí a kláštorov (benedikcie opátov a opátok, prijímanie sľubov mníšok), bežných farností (posviacky kostolov, cintorínov) a života spoločnosti (prenášanie relikvií – kanonizácia).

V karolínskych kapitulároch sa často biskup charakterizuje ako muž s čnosťami čistoty, lásky k blížnemu a pokory – ide o vlastnosti, ktoré boli v predošlom 10. – 11. storočí opomínané; je kritizovaná simonia, porušovanie celibátu. Vznikol tak nový prototyp biskupa: ten, čo stojí bližšie k veriacim, ktorý je povinný dvakrát ročne zvolať diecéznu synodu, na ktorej oznámi rozhodnutia pápeža, exkomunikuje hriešnikov, dá pastoračné a disciplinárne usmernenia, urovná miestne spory, vyrieši problémy. Vtedy sa stretne aj s predstavenými kláštorov a kapitúl. Závery synod sú zverejňované na spôsob synodálnych štatútov a kánonov, ktoré mali častejšie pastoračnú povahu a viac zasahovali do života v bežných farnostiach. Biskupi dohliadajú na mníšske i kánonické rehole; najmä v 12. storočí výrazne stúpa počet kláštorov i kapitúl. To znamená aj zvýšenie počtu

¹ Tejto problematike sa v literatúre venuje menšia pozornosť. Nasledujúca časť je zostavená na základe dostupnej literatúry (Parisse 2001, 209-236; Walton – Hannah – Lynn Peterson 2008; Kryštůfek 1889, 255-258; Carrol 2009).

konfliktov, do ktorých biskup vstupuje ako sudca: ide o spory majetkové, kompetenčné, pastoračné, a to nielen medzi konventmi navzájom, ale i konventmi a farnosťami. Benediktíni a niektoré kánonické rehole sa snažili vymaniť sa spod moci biskupov tzv. exempciou, hoci od 12. storočia sa paradoxne o biskupskú priazeň ešte viac usilovali, aby si tak zabezpečili vplyv. Bohatí a vplyvní opáti, ktorí mali majetky v niekoľkých diecézach sa tak častokrát stávali mimoriadne cennými poradcami biskupov, ale i konkurentmi. Rozsiahly kláštorný majetok tvoril časť biskupského vlastníctva.

Diecézy a episkopáty

V dejinách kresťanskej Európy biskup nebol len duchovným pastierom, ale tiež svetským pánom, ktorý slobodne spravoval svoje územie, bol rovný kniežatám, v prípade vojny postavil vlastných vojakov alebo razil vlastné mince. Neraz biskup vlastnil nejaké pevnosti alebo hrady, lesy, usadlosti, mýta i opátstva v iných diecézach, teda na území v jurisdikcii iného biskupa. Čím väčší a rozsiahlejší majetok, tým väčšia moc katedrálneho chrámu a jeho svätého patróna. Tak mohol biskup ako autorita intervenovať proti komukoľvek, kto upieral práva biskupovým podriadeným (farárom) v jeho diecéze (cirkevná geografia), ale tiež na jeho majetkoch mimo vlastnej diecézy (teritoriálna geografia). Je zrejmé, že svetské authority venovali výberu biskupa mimoriadnu pozornosť. Vo veľkostiach biskupstiev existoval veľký nepomer. V Anglicku, Francúzsku boli diecézy relatívne rozsiahle, v južnej Itálii maličké a biskup sídlil v každom významnejšom meste. V Anglicku sa biskupi presídľovali od katedrál do väčších a významnejších miest, v Ríši sa hranice nemenili, hoci územné rozdelenie bolo komplikované, no stabilné vďaka hustej sieti opevnených biskupských hradov a vynikajúco stráženým hraniciam so svetskými panstvami. Kolín, Mohuč, Liège, Metz a mnohé ďalšie nemecké diecézy si po stáročia zachovali charakter svetských kniežatstiev. Ak si porovnáme talianskeho biskupa, spravujúceho len niekoľko desiatok farností, a nemeckého biskupa, ktorý spravoval niekoľko stoviek farností, je zjavný nielen ekonomický, ale aj pastoračný nepomer: vo väčšej diecéze sa pozornosť sústreďovala viac na hmotné dobrá, kým v menšej na pastoráciu.

Spoločné problémy hierarchie

Na pomyselnom rebríku cirkevnej hierarchie medzi biskupmi a pápežom stál arcibiskup (ako predstavený cirkevnej provincie) a časom prímás. Hranice medzi cirkevnými provinciami prebiehali zhodne s tradíciou podľa provincií rímskeho cisárstva. Toto rozdelenie nebolo geograficky ideálne, v tej istej krajine boli povedľa seba ideálne i neideálne riešené provincie, niektoré boli veľmi malé (Embrun a Aix v Provans), iné rozsiahle (Mohučská cirkevná provincia so 14 sufragánymi biskupstvami siahala od Rýnu do Prahy). Arcibiskup získaval jurisdikciu prijatím pália od pápeža. Ambície cirkevných a svetských kniežat plodili konflikty, ktoré trvali i niekoľko desaťročí. Nové štáty stredovýchodnej Európy tiež ustanovovali vlastné cirkevné provincie.

Arcibiskup bol vyberaný priamo na tento post, len výnimočne bol predtým niekde biskupom. Funkcia arcibiskupa nebola jasne definovaná, preto dôležitú úlohu tu zohrávala osobnosť takého človeka. Niektoré úlohy boli rezervované len arcibiskupovi, napríklad dohliadanie na sufragánnych biskupov v cirkevnej provincii, ktorých konsekroval v katedrálach spolu s inými dvoma biskupmi z tej istej provincie; rovnako mal právo vizitovať všetky biskupstvá svojej provincie; vznikol zvyk pri sporoch obrátiť sa na arcibiskupa ako na poslednú odvolaciu inštanciu. Sufragánni biskupi mali podiel na jeho rozhodnutiach prostredníctvom hlasovacieho práva v úlohe jeho poradcov.

Arcibiskup mal povinnosť pravidelne zvolávať riadne provinčné synody. Tieto práva sa však v románskej dobe len vyvíjali a jasnejšie ich vieme opísať až v 12. storočí. Synody často zvolávali svetskí vládcovia alebo pápežskí legáti, aby riešili spory o investitúru, alebo aby sa zaoberali reformátorskými snahami, len okrajovo sa zaoberali konkrétnou správou cirkevných provincií.

Existoval jeden nadprovinčný problém, ktorý sa týkal hodnosti primasa. Jeho podstata spočívala v špecifickej pozícii, vyvýšenej nad ostatných biskupov, bol osobitým predstaviteľom Svätej stolice v krajine a jeho pozícia sa rovnala postaveniu panovníka. Aj tu existovali rozdiely: primát Lyonu vo Francúzsku bol oveľa menej významný ako primát Canterbury v Anglicku. Niektorí biskupi a arcibiskupi získali vysoké hodnosti a dôležité funkcie, takže stáli vysoko nad inými; navyše biskupi a arcibiskupi, v službách panovníkov ako kancelári, mali osobitne veľkú moc; tí, ktorých pápež vymenoval za svojich legátov, časom spravovali súdy. V 12. storočí činnosť legátov bola všeobecne značná a niekde aj nahrádzala vládu biskupov.

Kánonické právo ustálilo právomoc metropolitov v rámci cirkevných provincií. Do ich kompetencií patrilo: 1. schválenie voľby sufragánnych biskupov a ich konsekrácia, 2. zvolávanie a predsedanie provinčných synod, 3. dohľad a kánonická vizitácia sufragánnych biskupstiev, trestanie sufragánov cirkevnými cenzúrami, 4. odvolacia druhá inštancia na riešenie sporov zo sufragánnych biskupstiev, 5. devolučné právo (suplovanie zanedbaných povinností sufragánov). V správe diecéz nastali výrazné zmeny. Vyvinul sa stupeň arcidiakonov (v Uhorsku sa ich právomoc zvyčajne kryla s územím stolice alebo jej časti), pretože biskupi sa buď nevenovali dostatočne svojej službe a uprednostňovali svetskú či panovníkovu spoločnosť, alebo išlo o rozsiahle biskupstvá. Ich právomoc zodpovedala jurisdikcii vikárov na území svojho arcidiakonátu a bola delegovaná od biskupa. Od 12. storočia sa biskupi snažili obmedzovať právomoci arcidiakonov zavedením funkcie generálnych vikárov, ktorí prevzali dovtedajšiu agendu arcidiakonov. Tridentský koncil akúkoľvek právomoc arcidiakonov zrušil, v Uhorsku však táto hodnosť prežila ako viac-menej honorárna funkcia. Od 13. storočia sa viacerí zaneprázdnení biskupi nechali zastupovať svätiacimi alebo titulárnymi biskupmi pri pontifikálnych liturgických slávnostiach. Svätiaci biskup bol v podstate rituálny pomocník s biskupskou vysviackou. Jeho menovanie sa viazalo na priradenie niektorej zaniknutej diecézy vo vtedajšom mohamedánskom svete. V Uhorsku po obsadení južných častí krajiny Osmanmi (*episcopi in partibus infidelium*) boli napríklad viacerí spišskí prepošti súčasne titulárnymi biskupmi už neexistujúcich uhorských biskupstiev, hoci nemali biskupskú konsekráciu (tzv. *episcopi electi*) (Špirko 1943 [1945], 429-430).

Osobnosť biskupov

O osobnostiach biskupov a arcibiskupov 11. a 12. storočia vieme oveľa viac ako o ich predchodcoch. Všeobecne možno povedať, že biskup 12. storočia mal aristokratický pôvod a dobré vzdelanie. Keďže hodnosť biskupa sa spájala s výkonom moci, úrad biskupa bol predurčený limitovanej spoločenskej a intelektuálnej elite pochádzajúcej z vysokej šľachty. Po zmenách v spôsobe výberu biskupa katedrálami kapitulami sa výrazne zvýšil podiel ľudí pochádzajúcich zo šľachty v danej diecéze alebo cirkevnej provincii. Len niektoré miesta s výnimočnejším postavením prihliadali pri výbere na potenciál učencov z celej krajiny (Paríž). V Ríši staršia prax výberu miestnych kandidátov tiež upadla. Do kapitúl sa dostáva nižšia šľachta, ale ešte nemala prístup k biskupskej hodnosti, s výnimkou Itálie, kde je veľa biskupstiev a málo vysokej šľachty. V niektorých krajinách sa biskupmi stávali aj ľudia neurodzeného pôvodu, nevoľníci (nemecké krajiny) či rytieri.

V 12. storočí je biskup vybraný spomedzi kanonikov katedrálnej kapituly, ale napríklad v južnom Francúzsku sa biskupmi stávajú aj mnísi, najmä benediktínski opáti alebo premonštráti, už pomenej cisterciiti. Zaujímavý prípad je Anglicko, kde polovicu katedrálnych kapitúl tvorili

rehoľníci. Všade tam, kde sa katedrálny klérus cítil silný, vystačil si s výberom skvelých kandidátov na biskupov, pričom vyberal takých, ktorí už úspešne vykonávali nejakú funkciu: farára, arcidia-kona, kantora alebo vedúceho katedrálnej školy.

Biskup bol najčastejšie vzdelaný muž, plne oddaný svojej službe. Keď kláštorné školy zažívali stagnáciu alebo úpadok, katedrálne školy zintenzívňovali výuku. Viaceré takéto učilištia sa zanedlho stali univerzitami. Biskupi získali vzdelanie neraz v cudzine alebo mimo svojej diecézy. Povest' známeho učenca mohla mať vážny vplyv na výber biskupa. Sú známe prípady biskupov nevýznamného pôvodu, ktorí svojím nadaním, trpezlivosťou, usilovnosťou a intelektuálnou i praktickou schopnosťou boli vybraní za biskupov vo významných diecézach, a to i ďaleko od ich rodiska, najmä ak v takých rodných končinách chýbali školy.

Ďalšou kategóriou boli biskupi, ktorí pred svojím zvolením boli duchovnými alebo radcami na kniežacích dvoroch (porov. Dvořáčková-Malá – Zelenka a kol. 2014, 387-389). Výber kráľovských priaznivcov sa vysvetľuje tým, že boli vhodní pre toto poslanie, alebo že panovníkovi záležalo na obsadení kľúčových miest ľuďmi z jeho blízkosti. Prírodné, tu vznikli nové problémy vo vzťahu medzi cirkvou a štátom a tiež v spôsobe výberu biskupov po reforme. Vzájomný vzťah kráľa a cirkvi symbolizuje obrad korunovácie, ktorú mohol vykonať len biskup. Kráľovské pomazanie dovoľovalo pomazanému panovníkovi dokonca posluhovať pri omši v úlohe subdiakona. Na druhej strane kráľ ochraňoval cirkev, bol jej hlavný ochranca (porov. Roux 2009, 249-250; Kantorowicz 2014). Odvolávajúc sa na údajnú prax tohto obdobia, vznikla v ranonovovekom Uhorsku idea o tzv. hlavnopatronátnom práve, podľa ktorého mal uhorský kráľ napr. právo zriaďovať nové biskupstvá.

Volba biskupa

Postup pri volbe biskupa bol teoreticky jasne ustálený. Keď sa biskupský stolec uprázdnil, zišla sa katedrálna kapitula, aby zvolila nového biskupa. Pravdepodobne z predchádzajúcich rokov vznikla propozícia, ktorú kanonici potvrdzovali hlasovaním. Definitívne potvrdenie prináležalo arcibiskupovi alebo panovníkovi. Ustálil sa čas biskupskej konsekrácie – nedeľa. Ak sa konala aj svetská investitúra, bola udeľovaná takisto vtedy. Každá fáza voľby bola chodením po tenkom ľade a jej výsledok nebol vždy istý. Ťažko hovoriť o slobode voličov, vplyve arcibiskupov, svetských kniežat alebo panovníkov či pápeža, vždy však muselo dôjsť k väčšinovej zhode.

Čoraz častejšie sa vyskytovali prípady zvolených biskupov, ktorí neboli hneď svätení (tzv. *electi*), a v 12. storočí boli takí rozšírení, že sa otvorila otázka, či nekonsekrovaný biskup má právo spravovať svoju diecézu. Ustálilo sa pravidlo, že *electus* nemá právo spravovať biskupstvo, kým svetské knieža nepotvrdí jeho voľbu, preto absencia investitúry mohla nebezpečne predlžovať obdobie vakancie. Zvolený mohol váhať o prijatí konsekrácie z rúk arcibiskupa, ak s ním nemal dobré vzťahy, najmä ak sa rozchádzali v politických názoroch. Tretí lateránsky koncil ustanovil, že *electus* nemôže vysluhovať kňazské svätenia. Súčasťou investitúry bolo odovzdávanie regálií, čím biskup získal napríklad právo výberu poplatkov. V Ríši a vo Francúzsku sa z odďalovania investitúry stal vážny kánonický problém vzťahov medzi cirkvou a štátom. Problém investitúry vyriešil až Wormský konkordát (1122).

Obdobie trvania sedesvakancie biskupského stolca nemal trvať dlhšie než tri mesiace. Vo Francúzsku kráľ kontroloval menej než polovicu biskupstiev. Kráľ v čase vakancie ťažil z postavenia suveréna a poberal biskupské príjmy z neobsadených miest. Keď kráľ podporoval vlastných kandidátov, mohlo to tiež vyvolať odpor vo vnútri cirkvi. Bernard z Clairvaux celý život rázne vystupoval proti takým kandidátom, kráľovmu vplyvu a vnucoval kandidátov podľa svojho uváženia. Ešte vypuklejšim sa stal prípad Tomáša Becketa v Anglicku. Henrich II. Plantagenet

vymenoval svojho kancelára za arcibiskupa v Canterbury. Tento syn kupca z Rouen mal najlepšie vzdelanie a priatelil sa s Jánom zo Salisbury. Svojou uvážlivou politikou vrátil kráľovi autoritu, panovník ho 21. mája 1162 vymenoval za prímasa. Následne došlo k zmene: ako vehementne Tomáš dovtedy vystupoval ako kráľov kancelár, tak teraz sa stal obrancom práv anglickej cirkvi, pretože považoval duchovnú moc za nadradenú svetskej moci. Tomáš odmietol potvrdiť obyčajové právo potvrdením verzie artikúl zostavených kráľom. Spor s kráľom skončil vraždou Tomáša v katedrále 29. decembra 1170. Henrich II. bol zavrhnutý zo všetkých strán, až napokon rezignoval na kráľovský trón. Konkordát v Avranches (1172) obsahuje veľa kompromisov zo strany panovníka presne v duchu mučeníka z Canterbury.

Biskupský kostol

Suger, duchovný syn sv. Benedikta, postavil kláštorný kostol s výrazne mestským charakterom. Dal tak príklad, aby v jeho diele pokračovali biskupi a farári veľkých a významných miest. Vo Francúzsku 12. storočia tak boli postavené (alebo do tejto podoby prestavané) architektonické prototypy katedrálnych chrámov, ktoré ovplyvnili celé stredoveké obdobie. Katedrály ako biskupské chrámy sa stali symbolom moci cirkvi. Biskupi boli súčasťou stredovekej hierarchie a boli považovaní za piliere kráľovskej moci. Pri biskupovi existovala kapitula. Biskup i kanonici ekonomicky ťažili z viacerých zdrojov stredovekého hospodárstva. Na jednej strane mali inštitúcie dôležité a významné pre krajinu rozsiahle fundačné majetky, rozsiahle nehnuteľnosti, potom participovali na miestnom obchode (oficiálnom i neoficiálnom), poberali desiatky, dostávali milodary. Kupcom sa opakovane prízvukovalo, že sa svojou prácou nemôžu zapáčiť Bohu, lebo sa obohacujú na úkor bratov, preto si chceli zlé svedomie vykúpiť štedrosťou voči cirkvi. Vo Francúzsku bol v 12. storočí zisk stále považovaný za smrteľný hriech. Cirkev na to do istej miery zareagovala náukou o očistci (porov. Le Goff 2003). V románskej dobe dary od majetných veriacich (kráľa, šľachty, mešťanov, obchodníkov) tvorila väčšinou hotovosť, nie nehnuteľnosti. Biskup mohol pri každej významnej cirkevnej stavbe rátať s kráľovou pomocou. Kráľ býval najštedrejším mecenášom a biskupi boli blízkymi príbuznými kráľa alebo jeho familiármí. Biskup bol priateľ panovníka. Iniciatívy biskupa mali v prvom rade upevniť jeho moc a slávu. Stávalo sa z neho skutočné duchovné knieža s veľkou autoritou. Najväčším hrdinstvom biskupa bolo postavenie novej katedrály. Jednotliví biskupi sa medzi sebou predbiehali, kto postaví krajší chrám, hoci by išlo len o prestavbu predsiene. Slávu si biskupi zabezpečovali vytesaním svojich podobizní v kamenných prvkoch alebo na vitrážach, alebo malbách. Neskôr tento spôsob vtierania sa do priazne panovníkom a biskupom využili i mestá, keď svojich ochrancov maľovali alebo iným spôsobom pripomínali vo svojich mestských kostoloch. Katedrály neboli len centrom biskupskej liturgie, ktorá bola – prirodzene – prvotriedna (čo do kvality i početnosti účinkujúceho kléru, kvality liturgického spevu, druhu obradov), ale aj spoločenského života a kultúrneho diania v danej lokalite. Toto prepojenie sa znásobilo prepájaním medzi civilnou a sakrálnou sférou tak, že obchodníci (neskôr tovarištvá, cechy) financovali zhotovenie vitráží a neskôr oltárov a svojich oltárikov. Cirkev zas cez tieto osoby a združenia osôb dokázala ovplyvňovať kresťanskú morálku v ich okolí. Najlepšie vzdelanie po stáročia sprostredkovali kláštorne školy. Vo Francúzsku v 11. storočí svetský klérus prepadol rytierskej hrubosti a kláštory sa uzavreli do seba. Monopol na vzdelávanie tak prešiel na biskupov. Mnisi v klauzúre sa modlili odrezaní od sveta. Biskupovo postavenie však bolo také významné, že sám sa o školu nestaral, túto funkciu zveroval klerikom, kanonikom. V biskupskej škole dostalo vyučovanie nový štýl, bolo otvorené skutočnému životu. Kým v kláštoroch prebiehalo vzdelávanie na individuálnom prístupe, nanajvýš sa vzdelávala dvojica novicov, katedrálne školy vzdelávajú skupiny študentov. Učiteľ študentom predčítal knihu a komentoval ju. Študenti sa združovali

do spolkov, nežili izolovane, ale chodili do spoločnosti, túlili sa, takmer všetci boli klerikmi, nosili tonzúru, na krátko ostrihané vlasy a typické oblečenie, čiže boli ľahko identifikovateľní a spadali do biskupovej jurisdikcie. Ak sa rozhodli zanechať svetský život a nestali sa rytiermi, čakala ich slubná cirkevná kariéra. Štúdium malo sakrálny rozmer. Absolventi už ako klerici medzi laikmi šírili poznanie Boha a upevňovali pozície cirkvi (porov. DUBY 2002, 113-122).

Ortodoxia

Biskupi boli strážcami pravovernosti vo svojej diecéze. Neexistovala rímska centralizácia v záležitostiach viery a mravov, ako ju poznáme z novoveku. Ak sa vyskytlo nejaké mravné alebo dogmatické pochybenie, biskup okamžite zasiahol (porov. Lambert 2000; Patschovsky 2018). Štvrtý lateránsky koncil k tomu výrazne napomohol ustanoveniami o biskupskej inkvizícii. Niektoré záležitosti si síce rezervoval pápež, napríklad právo vyhlásiť niekoho za svätého, v románskej dobe v niektorých regiónoch toto právo biskupi ešte využili. Ak sa niekde udiali tzv. zázračné udalosti, biskup ich preskúmal a buď potvrdil, alebo zakázal. Biskupi neboli vysunutými nástrojmi pápeža, ale konali autonómne (Jedin 1990, 38), no najmä sa stali nezávislými na svetskej moci (Chélini 1996, 233). Svetskí historici toto isté obdobie hodnotia ako dominanciu pápežstva (porov. Fried – Hehl 2013, 214-218), no v podstate ide o obrozenú katolícku cirkev na čele s pápežom (Roberts 2002, 253-267). Životaschopnosť a dynamiku tohto prostredia zabezpečila sloboda individualít biskupov, ktorí mohli konať primerane potrebám svojich diecéz, univerzálnym požiadavkám a vlastným ambíciám.

Pred vznikom mendikantských reholí boli častým fenoménom potulní kazatelia. Ich poslucháčmi boli mestské elity, bývalí rytieri, právnici, obchodníci, ktorých biskupský rítus neuspokojoval, pretože hľadali spásu. Často sa im ale pripomínalo, že charakter ich práce a skutkov ich – podľa zaužívaných stereotypných názorov – zo spásy vylučoval. V katedrále sa totiž zvyčajne spievalo, nie kázalo. Potulní kazatelia sa prihovárili na križovatkách ciest, hovorili priamo do konkrétnej duchovnej situácie poslucháča a kázali v jeho jazyku. Zvyčajne to boli odpadnutí klerici, ktorí si nevedeli predstaviť svoj život medzi kanonikmi z bohatých vrstiev. Potulní kazatelia mali zvyčajne nižší sociálny pôvod a neuspokojoval ich ani kláštorň, ani pustovnícky život. Potencionálne boli zdrojom nespokojnosti, a preto ich biskupi prenasledovali. Väčšina kazateľov hlásala pokánie, vyzývala na reformu cirkvi. Ako pomôcku na tvorbu kázní používali exemplá (Le Goff 2005b, 91-94). Tak vznikli niektoré kacírské hnutia. Kacíri označovali katedrálny klérus za skazený a nemravný a za príčinu tohto úpadku bolo označené bohatstvo: Akú hodnotu majú sviatosti, ktoré potom vysluhujú? Ak chce byť ľud spasený, musí takýchto nemravníkov pozbaviť ich moci. Tieto názory narúšali stabilitu spoločnosti a privedli kacírov na hranicu alebo do väzenia. Mystika chudoby bola považovaná za nebezpečnú, preto cirkev váhala s potvrdením žobravých reholí. Biskup mal v tejto oblasti represívnu úlohu akejsi protikacírskej polície. Riadny biskupský súd sa zaoberal zvyčajnými prehrškami proti cirkevnej disciplíne, aj to len vtedy, ak niekto podal žalobu. Okrem toho existoval mimoriadny, inkvizitný súd (z lat. *inquire* = vyhľadávať, vyšetrovať, pátrať). Biskup začínal vyšetrovanie sám od seba, bez podania nejakej žaloby, čiže bol súčasne vyšetrovateľom i sudcom. Na otvorenie procesu stačilo opakujúce sa udanie (*clamosa insinuatío*) alebo všeobecná fáma (*fama publica*). Častokrát biskupi konali iniciatívne, prípadne vyzývali na nahlasovanie takých prípadov. Inkvizitór zvyčajne vyhlásil lehotu, počas ktorej mohli všetci bez nebezpečenstva svetského potrestania priznať svoje previnenia. Kajúcnikom boli uložené isté formy pokánia, no podmienkou bolo objasnenie heretických praktík. Nasledovala individuálna fáza procesu. Ak sa obvinený dobrovoľne priznal a zriekol sa svojich omylov, nemusel nasledovať fatálny rozsudok. Inkvizitór uložil vinníkovi prísne pokánie, napríklad púť, ale častejšie doživotné väzenie. Ak niekto trval na svojom

blude, bol odsúdený a odovzdaný svetskému ramenu a upálený „očistným“ ohňom. Biskup tak zo svojho duchovného stáda odstraňoval „choré“ ovce, ktoré by mohli nakaziť zdravé. Podľa odhadov historikov vo väzení skončilo len asi 10 % odsúdených a upaľovanie bolo skutočnou výnimkou. Na druhej strane mal biskup osvecovať veriacich dobrým svetlom, ohlasovať dogmy, šíriť pravdu (porov. DUBY 2002, 135-148; SUCHÁNEK – DRŠKA 2013, 288-289). V Uhorsku v ranej románskej dobe existovali ordálie, Božie sudy v biskupských mestách (STIPTA 2004, 164-167).

Štyri lateránske koncily

Stret medzi duchovnou a svetskou mocou, ktorý prebiehal prakticky počas celého 13. storočia, nepohltil všetku energiu cirkvi. Tá zažila búrlivý rozvoj svojich inštitúcií. Každý z lateránskych koncilov sa v nejakej miere zaoberal biskupmi. Najúspešnejším podujatím bol Štvrtý lateránsky koncil za pápeža Inocenta III. Bol zvolaný bulou *Vineam Domini Sabaoth* („*Vinicu Pána zástupov zamýšľajú zničiť dravé šelmy...*“), zúčastnilo sa ho 1200 biskupov, opátov a delegátov z celej Európy a Blízkeho východu; samotných biskupov bolo prítomných 412. Rokovania prebehli v troch zasadaniach. Koncil reagoval na aktuálne otázky doby: potvrdil teokratickú doktrínu pápežskej moci, odsúdil heretické učenie katarov. Boli prijaté opatrenia na potlačanie heréz, fungovanie inkvizíčných súdov, trestanie svetskou mocou. Nešlo o vznik pápežskej inkvizície, ale o posilnenie biskupských tribunálov. Cirkev vytvorila účinný a rýchly nástroj na odstraňovanie odpadlíkov, ale bolo tu veľké nebezpečenstvo zneužitia. Koncil priniesol organizačné a disciplinárne zmeny. Odsúdil simoniu a porušovanie celibátu, klerikom zakázal účasť na slávnostiach, súbojoch, lovoch a vykonávanie chirurgickej praxe. Zakázal život v prepychu a od kňazov žiadal dôstojnosť pri bohoslužbách. Biskupská stolica nesmela byť neobsadená viac ako tri mesiace a nedovoľovala sa kumulácia benefícií. Tri dekréty sa týkali hierarchie, jeden svetskej organizácie. Metropolitni mali každoročne konať provinčnú synodu a dohliadať na voľbu biskupov a ich činnosť (SCHATZ 2014, 100-104; SUCHÁNEK – DRŠKA 2013, 287-291).

Kánony lateránskych koncilov o biskupoch²

Na tomto mieste prinášame preklady ustanovení, ktoré sa osobitne dotýkali osoby biskupa alebo jeho služby.

Prvý lateránsky koncil (1123) spomína biskupov v piatich kánonoch:

Kánon 2: *Iní biskupi nemajú prijímať osoby exkomunikované ich vlastnými biskupmi. Zakazujeme, aby tí, ktorí boli exkomunikovaní svojimi vlastnými biskupmi, boli prijímaní do cirkevného spoločenstva inými biskupmi, opátmi či klerikmi.*

Kánon 3: *Za biskupa možno konsekrovať výlučne osoby vybrané kánonickým spôsobom. Nikto nemôže konsekrovať na biskupa niekoho, kto nebol vybraný kánonickým spôsobom. Ak sa ktosi odváži toto urobiť, nech je odstránený z úradu: rovnako konsekrovaná osoba, tak aj konsekrátor, bez žiadnej nádeje na vrátenie pozície.*

Kánon 4: *Nikto nemôže prebrať starostlivosť o iné duše bez súhlasu biskupa. Žiadny arcidiacon, arcikňaz, prepošť alebo dekan nech nezverujú nikomu starostlivosť o duše ani cirkevné prebendy bez rozhodnutia alebo súhlasu biskupa. Rozumie sa, ako to bolo ustanovené v posvätných kánonoch, že starostlivosť o duše a spravovanie cirkevných záležitostí prináleží*

² Vlastný preklad podľa kritického vydania (COD 2013, 187-271). Pre ľahšiu orientáciu je každé ustanovenie doplnené nadpisom v kurzíve, ktorý je s prihladnutím na iné kritické vydanie (DSP 2003).

úsudku a moci biskupa. Ale ak by sa niekto opovážil privlastniť si oprávnenia prináležiace biskupovi, nech sa zdržiava ďaleko od brán cirkvi.

Kánon 8: *Veriaci laici nemôžu disponovať cirkevným majetkom.* Okrem toho v súlade s nariadeniami pápeža Štefana [III.] ustanovujeme, že laici, hoci by boli čo ako vrúčne oddaní cirkevným záležitostiam, nemajú žiadne poverenie na spravovanie cirkevných majetkov, ale v súlade s apoštolskými kánonmi je biskup povinný mať správu nad všetkými cirkevnými záležitosťami a nech ju tak vykonáva, akoby sa na neho díval Boh. Ak by si niekto z popredných alebo iných laikov privlastnil správu alebo obchodoval s nimi, nech sa na to hľadí ako na svätokrádež.

Kánon 18: *Farári majú byť ustanovení biskupmi.* Vo farských kostoloch majú byť presbyteri ustanovení biskupmi, ktorí sa pred nimi zodpovedajú za duchovnú správu a za to, čo podlieha biskupovi. Nesmú prijímať desiatky ani chrámy od svetských osôb bez súhlasu a vôle biskupa. Ak sa úmyselne previnia proti právu, budú potrestaní kánonickým trestom.

Druhý lateránsky koncil (1139) spomína biskupov tiež v piatich kánonoch:

Kánon 3: *Nech nikto neprijíma osoby exkomunikované ich vlastnými biskupmi.* Všetmožno zakazujeme, aby ľudia exkomunikovaní ich vlastnými biskupmi boli prijímaní inými. Ak sa niekto opováži nesvedomito prijať do [cirkevného] spoločenstva exkomunikovanú osobu, pokiaľ nebude oslobodená od trestu, ktorý vyriekol ten, čo ju exkomunikoval, sám upadne do takého trestu.

Kánon 4: *Treba pozbaviť cirkevných benefícií tých, ktorí napomínaní svojím biskupom nechcú sa napraviť.* Nariaďujeme, aby rovnako biskupi ako i klerici sa usilovali páčiť sa Bohu i ľuďom, a to tak duchovne, ako aj navonok. Nech oči tých, pre ktorých majú byť vzorom a príkladom, sa neobhliadajú za prepychom, odevom, farebnosťou šiat, ani účesom, ale radšej nech vyžarujú svätosť, pretože tá prináleží tomuto stavu. No ak biskupmi napomínaní sa nechcú napraviť, budú pozbavení cirkevných benefícií.

Kánon 19: *O biskupovi, ktorý sníme z exkomunikovaného trest za podpalačstvo.* Ak by nejaký arcibiskup alebo biskup zmiernil trest uložený predchádzajúcim kánonom [18 o podpalačoch], je povinný napraviť škody, a okrem toho jeden rok nech sa zdrží od vykonávania biskupského úradu.

Kánon 20: *Nech kniežatá vykonávajú spravodlivosť po porade s biskupmi.* Nech je jasné to, že neodnímame kráľom a kniežatám moc vo vykonávaní spravodlivosti za účasti arcibiskupov a biskupov ako poradcov.

Kánon 28: *Volba biskupov.* V prípade smrti biskupa uprázdnenie, podľa nariadenia otcov, nesmie trvať dlhšie ako tri mesiace. V tejto súvislosti zakazujeme pod trestom anatemy, aby na biskupskú voľbu kanonici z biskupského mesta nepripúšťali rehoľníkov, ale opierajúc sa o ich rady nech zvolia za biskupa počestnú a šľachetnú osobu. Ak by sa voľba uskutočnila s obídením týchto rehoľníkov, bude považovaná za neplatnú a daromnú, pretože sa uskutočnila bez ich súhlasu a spoluúčasti.

Tretí lateránsky koncil (1179) spomína biskupov na dvoch miestach:

Kánon 3: *Nároky na kandidátov vybraných do cirkevnej správy.* 1. Keď pri udeľovaní svätení a prijímaní cirkevných úradov treba overiť, či kandidát dosiahol potrebný vek, zistiť povahu jeho zvyklostí, ako aj zrelosť, o to viac to treba žiadať od biskupa, ktorého povinnosťou je bdieť nad inými a vlastným príkladom svedčiť iným o tom, ako sa treba správať v Pánovom dome. 2. Z toho dôvodu, aby sa vyhlo prípadom nátlaku okolností a času, tiež aby sa ony nestali vzorom pre budúcnosť, ustanovujeme týmto nariadením, že nikto nemôže byť vybraný za biskupa, ak nedosiahol tridsiaty rok života a nenarodil sa z legitímneho manželského

zväzku; okrem toho je povinný dať sa spoznať ako človek hodný uznania vzhľadom na svoj život a výchovanie. Po zvolení a potvrdení voľby, ako aj prijatí správy cirkevných majetkov, po uplynutí kánonmi predpísaného času na biskupskú konsekráciu, pretože mu prináležia benefíciá, nech má výlučné právo disponovať týmito hmotnými dobrami. 3. [Ustanovenie o dekanoch a arcidekanoch.] 4. [Ustanovenie o farároch.] [...] Okrem toho biskup, ak sám nevykoná niečo v protiklade s týmto právom, alebo to dovoľí niekomu inému, stráca právo disponovať vyššie spomínanými benefíciami a táto právomoc prechádza na kapitulu alebo na metropolitu, ak sa kapitula na tom nevie zhodnúť.

Kánon 5: *Nikoho neslobodno vysvätiť bez titulu.* Ak by biskup vysvätil niekoho za diakona alebo presbytera bez zabezpečenia titulu, z ktorého by mohol získavať prostriedky nevyhnutné pre život, je povinný uspokojovať jeho potreby tak dlho, kým mu neprizná v nejakom kostole náhradu hodnú jeho duchovnej služby; týka sa to situácie, keď ten, ktorý prijal svätenie, nemá vlastný majetok alebo dedičný podiel.

Štvrtý lateránsky koncil (1215) spomína vážnosť biskupskej služby na šiestich miestach:

Kánon 9: *Rozličné ríty tej istej viery.* 1. Pretože na mnohých miestach v hraniciach jedného miesta a diecézy sa pomiešali ľudia hovoriaci rozličnými jazykmi majúci jednu vieru, ale rozličné obrady a zvyky, striktno nariaďujeme, aby sa biskupi týchto miest a diecéz postarali o určenie zodpovedných ľudí, ktorí by mohli podľa rozličných obradov a v rozličných jazykoch sláviť pre veriacich bohoslužby, vysluhovať sviatosti, ako aj vyučovať ich ako slovom, tak aj príkladom. 2. Avšak vo všeobecnosti zakazujeme, aby jedno mesto alebo diecéza mala viac biskupov, pretože jedno telo s viacerými hlavami stane sa akýmsi monštrum. Ak by sa z vyšších príčin vyskytla naliehavá potreba, biskup miesta ustanoví katolíckeho preláta tej istej národnosti, ako majú veriaci, za vikára v spomínaných záležitostiach, ktorý mu bude vo všetkom poslušný a podriadený. 3. Ak by niekto konal inak, nech vie, že ho preniká meč exkomunikácie, a ak nepríde k rozumu, bude odstránený od všetkých cirkevných služieb, súčasne s použitím pomoci svetskej moci s cieľom odstránenia tak veľkej opovázlivosti.

Kánon 10: *Ustanovenie kazateľov.* 2. Často sa stáva, že biskupi z rozličných príčin, zlého stavu zdravia, nepriateľských nájazdov, či iných dôvodov – nevraviac, že z nedostatku vedomostí, keď v ich prípade je to vždy vyžadované a v budúcnosti nebude tolerované – nech sú sami pripravení poslúžiť ľudu ohlasovaním Božieho slova, osobitne vo veľkých a rozsiahlych diecézach. 3. Touto konštitúciou nariaďujeme, aby biskupi vyberali seba zodpovedných mužov, zdatných na plnenie spásonosnej služby svätého poučania, mocných v čine i reči, ktorí by ich horlivo zastúpili, keď tak nemôžu urobiť sami, aby im zverených ľudí utvrdovali slovom i príkladom. Biskupi majú povinnosť dbať o zabezpečenie ich potrieb, aby nedostatok vecí potrebných pre život ich nepriviedol k zanechaniu začatého diela. 4. Preto nariaďujeme, aby rovnako v katedrálnoch, ako aj kláštorňoch kostoloch boli vymenovaní zodpovední muži, ktorí by mohli byť pre biskupa pomocníkmi a spolupracovníkmi, nielen v službe ohlasovania, ale rovnako v počúvaní spovedí, udeľovaní pokánia, ako aj ďalších veciach slúžiacich na spásu duší. Ak niekto toto naplnenie zľahčuje, bude prísne potrestaný.

Kánon 11: *Školskí učitelia.* 1. Z dôvodu nedostatku prostriedkov sú niektorí zbavení možnosti štúdia a tiež rozvoja. Preto [Tretí] lateránsky koncil vydal zbožné ustanovenie [18], aby „v každom katedrálnom chráme bolo zriadené zodpovedajúce benefícium pre učiteľa, aby bezplatne vyučoval jeho klerikov a tiež iných chudobných študentov a učiacim sa otváral cestu k poznaniu.“ 2. [...] 3. Metropolitný chrám je rovnako povinný mať

teológa, ktorý by vyučoval kňazov a ďalších Sväté písmo, tiež ich vychovával najmä v tom, čo sa týka pastoraácie duší. 4 [...]

Kánon 16: *Oblečenie klerikov*. 1 – 3 [...] 4. Všetci biskupi, na verejnosti alebo v chráme, nech nosia šaty z ľanového plátna, iba ak by boli mníchmi, sú povinní nosiť mníšsky habit. Nech na verejnosti nenosia vejuce plášte, ale nech ich majú dobre zopnuté pod krkom na hrudi.

Kánon 23: *Vakancia v katedrálnom alebo rehoľnom kostole nemôže trvať dlhšie ako tri mesiace*. Aby pre neprítomnosť pastiera dravý vlk nenapádal stádo a osirotená cirkev (diecéza) nemala veľké škody na svojich majetkoch, túžiac týmto spôsobom zamedziť hroziacim nebezpečenstvám pre duše a zabezpečiť nezávislosť cirkví, ustanovujeme, že katedrálne alebo rehoľný chrám nemôže byť bez svojho preláta dlhšie než tri mesiace. Ak v tomto čase tí, ktorým prináleží uskutočnenie voľby – len ak by tomu prekážali zákonité dôvody – neprevedú voľbu, budú pozbavení tohto práva voľby. Zase ten, na koho toto právo prejde, majú pred očami Pána a zohľadniac radu svojej kapituly, ako aj iných súdnych mužov, nech nezanedbá, ak chce ujsť pred kánonickým trestom, kánonické vymenovanie samotnej osoby pre osirelý kostol v lehote troch mesiacov: z tej alebo onej cirkvi, ak sa v ňom taká nachádzala.

Kánon 58: *Interpretácia privilégii v prospech biskupov*. Dovoľenie udelené niektorým rehoľníkom rozširujeme na biskupov v prospech biskupského úradu. Dovoľujeme, aby v prípade, keď je nejaké miesto postihnuté všeobecným interdiktom, za zamknutou bránou tichým hlasom a bez zvonenia odbavili bohoslužbu, jedine žeby im to bolo výslovné zakázané. Dovoľujeme to len tým [biskupom], ktorí nedali žiadnu príčinu k interdikt, aby zástupné a protichodné konanie nepremenilo to, čo má priniesť úžitok, k nepravnej škode.

Prvý lyonský koncil (1245) nemá osobitné ustanovenie týkajúce sa biskupov. Reforma presadená na Druhom lyonskom koncile (1274) zvýraznila úlohu biskupstva, preto niektorí historici považujú tento medzník za koniec románskej doby. V zásade o nej platilo to, čo o pápežskej stolici, do funkcie mali byť vyberaní vzdelaní a morálne spôsobilí muži, bolo kanonizovaných viacero biskupov ako vzorov morálneho života. No vyskytovalo sa dosť biskupov, ktorí viedli luxusný život a pestovali záľuby rytierskej, nie duchovnej spoločnosti. Preto sa zvýšil počet pápežských zásahov proti biskupom, ktorí viedli neprimeraný život a neplnili si svoje povinnosti. Nebolo výnimočné, že niektoré biskupské voľby neboli potvrdené, ba dokonca boli odmietnuté. Nezhľadňovali sa pritom len cirkevné záujmy. Pápežstvo dokázalo častokrát vzdorovať svetskému tlaku (Suchánek – Drška 2013, 292-293).

Vieroučné (dogmatické) vyjadrenia o episkopáte

Pri biskupoch sa zdôrazňovala pastoračná služba, najmä ohlasovanie a posväcovanie (Chélini 1996, 233). Bola definovaná biskupská kolegialita a posilnená doktrínálna autorita biskupov. Zdôraznením kolegiality vznikol osobitý spoločenský status biskupov, ktorý bol sakralizovaný náukou o apoštolskej postupnosti, čo znamenalo istú nedotknuteľnosť. Samozrejme, pápež to podporil svojím primátom v cirkvi po apoštolovi Petrovi a tým, že je jej viditeľnou hlavou. Primát má moc priamo od Krista, nie sprostredkovane od cirkvi.³ Posilnenie zodpovednosti za čistotu viery v diecézach na pleciah biskupov znamenalo významnú vnútornú autonómiu, ktorú nabúral až

³ Definícia primátu Rímskej stolice je súčasťou učenia Magistrátu katolíckej cirkvi (DS 774-775, 811), ktoré bolo definované pápežom Inocentom III. v roku 1199 (Denzinger – Hünermann 2012, 430-433, 462-463).

rímsky centralizmus po Tridentskom koncile v rámci rekatolizácie. Súčasťou posväcovacej úlohy bola plnosť moci, vysluhovanie sviatostí a svätenín.

Napodobnenie sakrálnosti biskupského stavu zrejme inšpirovalo uhorského kráľa Ladislava, aby v roku 1083 nechal kanonizovať zakladateľov vtedy panujúcej kráľovskej dynastie Arpádovcov (zakladateľa kráľovstva Štefana a jeho syna Imricha), čím si posilnil autoritu a nedotknuteľnosť (Le Goff 2005a, 356). Popritom využil i povest' svätosti benediktínskych mníchov pustovníkov Andreja-Svorada a Benedikta, a biskupa Gerarda. Všetky typy kanonizovaných svätcov boli duchovným pilierom románskej spirituality. Obdobný proces je známy i zo západnej Európy (porov. Potestà 2017).

Záver

V románskej dobe sa v katolíckej cirkvi zvýraznilo a posilnilo postavenie biskupa, ktorý súčasne získal významné miesto v svetskej spoločnosti (porov. Le Goff 2002, 294-304). Biskupi pôsobili autonómne voči pápežovi, preto sa jednotlivé biskupstvá od seba odlišovali, no isté myšlienkové, kultúrne a duchovné vplyvy globálne ovplyvňovali univerzálne kresťanské spoločenstvo. V rámci liturgie bolo biskupské postavenie v hierarchii upevnené rezervovaním istých úkonov, buď výlučne pre seba (bolo viazané na biskupskú vysviacku, inak bol úkon neplatný: kňazské ordinácie, birmovanie, konsekrácia kostola a oltára), alebo podliehali jeho licencií, inak bol úkon nedovolený (napríklad požehnanie základného kameňa kostola, nového cintorína, zvonov atď.). Symbolika mala v stredovekej spoločnosti veľmi dôležité miesto (porov. Davy 2014; Schmitt 2004; Pastoureau 2018). Biskupi mali významné slovo pri spravovaní krajín, boli poradcami panovníkov a biskupom mohol byť len ten, kto spĺňal isté kvality (čo bolo novinkou oproti predchádzajúcej dobe), no na druhej strane s vymenovaním nebolo možné obísť panovníkov. Na toto dedičstvo nadviazal i neskorý stredovek (Kalous 2014, 315-367).

REFERENCES

- Carrol, Warren H.* 2009. Historia chrześcijaństwa. Tom III. Złota epoka chrześcijaństwa. Kobierzyce.
- COD* 2013. Conciliorum oecumenicorum decreta. Edizione bilingue. Alberigo, Giuseppe et alii (eds.). Bologna.
- Davy, Marie-Madeleine.* 2014. Románská symbolika. Duch 12. století. Praha.
- Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter* (ed.). 2012. Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. 34^a edizione bilingue. Bologna.
- DSP* 2003. Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski. Tom II (869 – 1312). Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne. Baron, Arkadiusz – Pietras, Henryk (eds.). Kraków.
- Duby, Georges.* 2002. Věk katedrál. Umění a společnost 980 – 1420. Praha.
- Dvořáčková-Malá, Dana – Zelenka, Jan et al.* 2014. Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku. Praha.
- Fried, Johannes – Hehl, Ernst-Dieter* (eds.). 2013. Dějiny světa. Globální dějiny od počátků do 21. století 3. Výklady světa a světová náboženství 600 až 1500. Praha.
- Hledíková, Zdeňka.* 2002. Biskup. In Nodl, Martin – Šmahel, František (eds). Člověk českého středověku. Praha, 139-165.
- Chélini, Jean.* 1996. Dzieje religijności w Europie zachodniej w średniowieczu. Warszawa.

- Jedin, Hubert.* 1990. Malé dějiny koncilů. Praha.
- Kalous, Antonín.* 2014. Biskupské a legátské rituály a ceremonie. In Nodl, Martin – Šmahel, František (eds.). Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku. Praha, 315-367.
- Kantorowicz, Ernst H.* 2014. Dvě těla krále. Praha.
- Kryštof, František Xaver.* 1889. Všeobecný církevní dějepis. Díl druhý. Středověk. Část druhá. Květ středověku a klesání jeho ke konci; od papeže Řehoře VII. až do pseudoreformace (1073 – 1517). Praha.
- Lambert, Malcolm.* 2000. Středověká hereze. Praha.
- Le Goff, Jacques – Schmitt, Jean-Claude.* 2002. Encyklopedie středověku. Praha.
- Le Goff, Jacques.* 1999. Středověký člověk a jeho svět. Praha.
- Le Goff, Jacques.* 2003. Zrození očiště. Praha.
- Le Goff, Jacques.* 2005a. Kultura středověké Evropy. Praha.
- Le Goff, Jacques.* 2005b. Středověká imaginace. Praha.
- Leonardi, Claudio (ed.).* 2014. Středověká latinská literatura (6. – 15. století). Příručka. Praha.
- McGrath, Alister E.* 2014. Dějiny křesťanství – Úvod. Praha.
- Parisse, Michel.* 2001. Odrodzenie kleru świeckiego. In Paravicini Bagliani, Agostino et al. Ekspansja Kościoła rzymskiego 1054 – 1274. Warszawa, 209-236.
- Pastoureau, Michel.* 2011. Medvěd. Dějiny padlého krále. Praha.
- Pastoureau, Michel.* 2018. Dějiny symbolů v kultuře středověkého západu. Praha.
- Patschovsky, Alexander.* 2018. Bludiště pravé víry. Sektáři, kacíři a reformátoři ve středověkých Čechách. Praha.
- Potestà, Gian Luca.* 2017. Poslední mesiáš. Proroctví a panovnická svrchovanost ve středověku. Praha.
- Ráček, Blažej.* 1940. Církevní dějiny v přehledu a obrazech. Praha.
- Roberts, J. M.* 2002. Přehledné dějiny světa. Praha; Plzeň.
- Roux, Jean-Paul.* 2009. Král. Mýty a symboly. Praha.
- Schatz, Klaus.* 2014. Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin. Brno.
- Schmitt, Jean-Claude.* 2004. Svět středověkých gest. Praha.
- Stipta, István.* 2004. Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice.
- Suchánek, Drahomír – Drška, Václav.* 2013. Církevní dějiny. Antika a středověk. Praha.
- Špirko, Jozef.* 1943 [1945]. Cirkevné dejiny s osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska. Sväzok I. Martin.
- Walton, Robert C. – Hannah, John D. – Lynn Peterson, Susan.* 2008. Kościoły zachodnie. Chrześcijańskie tablice encyklopedyczne, tom III. Warszawa.

prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.
University of Ss. Cyril and Methodius
Faculty of Arts
Department of Slovak Language and Literature
Námestie J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovakia
peter.zubko@ucm.sk